

dr hab. Teresa Parczewska
prof. UMCS w Lublinie
Instytut Pedagogiki

Lublin, 26.06.2023r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Symy Marty Al Azab-Malinowskiej

pt. *Językowe obrazy rodziny w narracjach rodziców. Studium dynamiki znaczeń*
napisanej pod kierunkiem dr hab. Kingi Kuszak prof. UAM w Poznaniu
oraz promotora pomocniczego dra Łukasza Ratajczaka

Po dogłębnej analizie, przedstawiona przeze mnie recenzja zawiera uwagi dotyczące ocenianej rozprawy, w zakresie wynikającym z wymogów art. 13 ustawy ust. 1 z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2014 r., poz. 1852 z późn. zm., tj. Dz.U. z 2017 r., poz.1789), tj.:

- 1) oryginalności rozwiązania problemu naukowego,
- 2) wykazania ogólnej wiedzy teoretycznej kandydata w danej dyscyplinie naukowej,
- 3) umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez kandydata.
- 4) wartości i oryginalności rozwiązania problemu naukowego.

OMÓWIENIE I OCENA PROBLEMATYKI BADAWCZEJ

Recenzowana praca mgr Symy Marty Al Azab-Malinowskiej porusza niezwykle istotną, a jednocześnie interesującą problematykę dotyczącą rodziny, która jest w różny sposób obecna w kilku dyscyplinach naukowych: pedagogice, psychologii, socjologii. Rodzina, to najbardziej plastyczna instytucja społeczna, która ulega ogromnym transformacjom. Zasadnicze przeobrażenia w polskiej rodzinie nastąpiły po zmianie ustroju społeczno-ekonomicznego kraju (po 1989 roku). Zmiany historyczne spowodowały modyfikację struktury i funkcji rodziny. Obecnie trudno jest zdefiniować, czym rodzina jest i wskazać, jaki „skład osobowy” powinna w sobie zawierać, by rodziną mogła być nazywana. Współczesne definicje i modele życia rodzinnego nabrały nowych kształtów. Pojęcie rodziny ewaluuje ku modelowi

niezależności, w którym dominuje indywidualizm, demokracja i liberalizm. Formułuje się nowa klasyfikacja wartości rodzinnych: satysfakcja z jakości życia rodzinnego i małżeńskiego oraz dążenie do autonomii jednostki, czyli do polegania na sobie samym. Chodzi tutaj o indywidualizację wewnątrzrodzinną, do osiągania niezależności i samodzielności w funkcjonowaniu społecznym. Nastąpiła zmiana tradycyjnej roli i pozycji kobiety w związku, który stał się bardziej partnerski i egalitarny, a satysfakcja i poczucie szczęścia z życia małżeńskiego są główną podstawą do utrzymania małżeństwa. W przeciwnym razie, wiele osób decyduje się na rozstanie i funkcjonowanie w innym związku. Wielu badaczy twierdzi, że dla współczesnego społeczeństwa, fundamentalnym dobrem jest raczej jakość życia niż trwałość i instytucjonalność rodziny (Piotrowicz, 2013; Sikorska, 2012; Grygiel, 2011; Róžański, 2015). Coraz częściej popularne stają się alternatywne formy życia rodzinnego, które umożliwiają koncentrację na osobistych potrzebach, samorozwoju i samospelnieniu. Ponowoczesne zmiany dotyczą również charakteru więzi małżeńskiej i rodzinnej, pozycji dziecka w rodzinie oraz realizacji roli rodzicielskiej (Dybowska, 2018; Błasiak, 2017). Obecne przeobrażenia rodziny implikują zmiany w ujmowaniu wielu pojęć, wobec tego w dyskursie naukowym zaczęto używać terminu „nowe rodzicielstwo”, które traktowane jest w kategoriach indywidualnego wyboru i woli. Rodzicielstwo nie jest już kojarzone z wrodzonym instynktem, a bezdzietność jest osobistym wyborem stylu życia jednostki. Autonomia, idea wolności i niezależności to hasła u podłoża, którego zakorzenione jest (nowe) rodzicielstwo (Błasiak, 2017, s. 40).

Ukazane w rozprawie obrazy współczesnej rodziny, które zostały wyłonione z narracji rodziców – ekspertów w podjętym temacie, jak również możliwość wglądu w subiektywnie przeżywany przez respondentów świat doświadczeń rodzinnych sprawiły, że przeczytałam ją z dużym zainteresowaniem i przyjemnością.

OMÓWIENIE STRUKTURY I ZAWARTOŚCI MERYTORYCZNEJ PRACY

Przedstawiona do recenzji praca doktorska ma przejrzystą, logiczną i spójną strukturę, obejmuje: 306 stron tekstu, bibliografię (219 pozycji), spis tabel (28), spis map semantycznych (5), spis rysunków (2), schematów (15) i diagramów (2). Praca łącznie liczy 322 strony. Składa się z dwóch części: a) pierwsza - to teoretyczne podstawy pracy (od strony 16 do 168); b) druga – zawiera założenia, analizę i prezentację badań własnych (od strony 169 do 306) oraz zakończenie i wskazania dla praktyki pedagogicznej i edukacyjnej. W części pierwszej

uwzględniono sześć następujących rozdziałów: Rodzina – interdyscyplinarność kategorii; 2) Perspektywa konstruktywistyczna i myślenie systemowe o rodzinie i komunikacji; 3) Komunikacja i język – wybrane kwestie; 4) Perspektywa konstruktywistyczna i myślenie systemowe w studiach nad rodziną i komunikacją; 5) Językowe narzędzia opisu świata i interpretacji doświadczeń (w myśleniu o rodzinie i komunikacji); Rodzicielstwo jako kategoria praktyczna i teoretyczna: praktykowanie rodzicielstwa, jako działanie językowe. Autorka w rozdziale pierwszym przedstawiła rodzinę, jako kategorię wykraczającą poza ramy jednej nauki, wchodząc w obszar prawa, socjologii, psychologii i pedagogiki, wskazując na jej interdyscyplinarny charakter. Dokonała rekonstrukcji dwóch dyskursów związanych z rodziną, a mianowicie: dyskursu kryzysu rodziny oraz dyskursu przemian we współczesnej rodzinie. W rozdziale drugim opisała rozwój konstruktywizmu i jego odmiany, koncepcję myślenia systemowego oraz teorię Luhmana, jako próbę powiązania konstruktywizmu i teorii systemowej. Rozdział trzeci został poświęcony wybranym aspektom komunikacji i języka. Kolejny rozdział (czwarty), Autorka rozpoczęła od charakterystyki konstruktywistycznego ujęcia komunikacji. Uważam, że to zagadnienie powinno mieć swoje miejsce w rozdziale trzecim. W dalszej kolejności tego rozdziału został naświetlony problem sposobów rozumienia rodziny w perspektywie systemowej, z akcentem na komunikację. W rozdziale piątym, Autorka dokonała szczegółowej analizy takich kwestii, jak: narracja, językowy obraz świata i metafora. Rozdział szósty zawiera charakterystykę rodzicielstwa, postrzeganego zarówno w perspektywie teoretycznej, jak i praktycznej.

Druga część rozprawy, to założenia, analiza i prezentacja badań własnych Autorki. Zawiera ona trzy rozbudowane rozdziały i siedemnaście podrozdziałów.

W rozdziale pierwszym, nazwanym „Badania jakościowe w pedagogice”, zostały przywołane osobliwości badań jakościowych w pedagogice, podejście biograficzne oraz konstruktywistyczna teoria ugruntowana. W rozdziale drugim: „Przedmiot badań, cele i problemy badań własnych”, wyjaśniono, iż przedmiotem badań uczyniono narracje rodziców – wypowiedzi dotyczące konstruowanych przez nich językowych obrazów rodzin. Ogólnym celem podjętych badań jest wyjaśnienie, w jaki sposób ludzie konstruują językowe obrazy swoich rodzin (w tym językowe obrazy rodziny, rodzicielstwa i komunikacji), jakie są narracje rodziców na temat rodzin, które tworzą. Jak twierdzi Autorka, interesowało ją również zestawienie narracji według: a) par (porównania wewnątrz pary – matka, ojciec; oraz b)

binarnego podziału płci – kobieta, mężczyzna (s. 176). Na potrzeby realizacji badań własnych zostało wyłonionych 15 problemów szczegółowych (s. 176-177), które mają formę pytań (jak i oscylują wokół sposobów konstruowania językowych obrazów rodziny, aczkolwiek dla Autorki ważne jest również, kto te obrazy konstruuje (kto).

W analizowanym rozdziale drugim, uwzględniony został językowy obraz rodziny, rozumiany jako zbiór narracji, których ludzie używają, gdy myślą lub opowiadają o swojej rodzinie (s. 178). Opisane zostały metody, techniki i narzędzia badawcze wykorzystane w niniejszym projekcie badawczym. Główną metodą były wywiady pogłębione, częściowo ustrukturyzowane, dzięki którym – jak stwierdza Autorka – zostały pozyskane narracje rodziców dotyczące językowych obrazów rodziny (s. 182). Zastosowaną techniką była metafora, która w przekonaniu Autorki ma przede wszystkim wartość poznawczą i odgrywa ważną rolę w procesach badawczych (s. 183). Narzędziem badawczym był scenariusz wywiadu/kwestionariusz z dyspozycjami do wywiadu, który obejmował serię pytań otwartych, podzielonych na bloki tematyczne. Doktorantka założyła, że scenariusz będzie stanowił drogowskaz, pomoże śledzić podstawowe zakresy zagadnień poruszanych w rozmowie (s. 184). W dalszej części zostały opisane założenia odnoszące się do możliwości i ograniczeń wywiadu pogłębionego. W badaniu wzięło udział 14 par - 28 osób o wysokim i bardzo wysokim statusie ekonomicznym oraz dobrą i bardzo dobrą sytuacją materialną (prawnicy, lekarze, nauczyciele, branża IT, architekci). Do udziału w badaniach zaproszone zostały osoby „z określonego kontekstu społecznie kulturowego” (s. 190), a grupa została dobrana jednorodnie. Wywiady były prowadzone przez Autorkę pracy, indywidualnie z partnerem lub partnerką, bez obecności dzieci, od czerwca do października 2021 roku. Z uwagi na sytuację pandemiczną część wywiadów była realizowana zdalnie. Wszystkie wywiady zostały zarejestrowane na dyktafonie i poddane transkrypcji. Najkrótszy wywiad trwał 48 minut, a najdłuższy 137 minut. Imiona respondentów zostały podwójnie zmienione. W opisie próby badawczej uwzględniono również przebieg badań, pojawiające się ograniczenia i sposoby analizowania zebranego materiału. Do prezentacji danych, wykorzystane zostały wyselekcjonowane cytaty.

W rozdziale trzecim Autorka zawarła analizę, interpretację i prezentację badań własnych. Zobrazowanie wyników rozpoczęła od ukazania językowych obrazów matek i ojców w narracjach rodziców, następnie przedstawiła językowe obrazy „lekcji” dotyczących rodziny i rodzicielstwa w przekazach transgeneracyjnych, językowe obrazy dobrej komunikacji w rodzinie, metafory generatywne rodziców tworzące językowe obrazy rodziny, refleksje rodziców związane z udziałem w badaniu oraz językowe obrazy bycia razem w rodzinie.

Pracę zamyka zakończenie, w którym zostały uwzględnione wnioski dla praktyki pedagogicznej i edukacyjnej.

UWAGI SZCZEGÓŁOWE

Po zapoznaniu się z całością dysertacji mogę stwierdzić, iż mocną stroną Autorki jest umiejętność wyjaśniania i uzasadniania. Niemal na każdym etapie konstruowania pracy ma Ona świadomość tego o czym pisze i dlaczego to robi. Formułowane uzasadnienia odnoszą się zawsze do problematyki pracy, przyjętych w niej celów i problemów badawczych, są podporządkowane wybranej orientacji metodologicznej. Argumenty przedstawiane są w sposób syntetyczny, klarowny a nade wszystko przekonujący, pokazują czytelnikowi intelektualną drogę Autorki, jej zamierzenia oraz kolejność podejmowanych działań badawczych. Czytelnik na każdym etapie procesu badawczego rozumie, dlaczego została przywołana ta a nie inna koncepcja: rodzicielstwa, macierzyństwa, ojcostwa, komunikacji w rodzinie.

Mogę stwierdzić, że rozdziały teoretyczne są napisane ze znanstwem przedmiotu, przywoływane treści mają swoje merytoryczne uzasadnienie. Autorka prawidłowo odzwierciedliła poglądy najbardziej znaczących teoretyków w analizowanych kwestiach i wykazała się w tym względzie wysokim poziomem kompetencji. Opracowany przez Doktorantkę i zamieszczony w tekście materiał badawczy ilustrowany za pomocą map semantycznych, schematów, rysunków i tabel dowodzi nie tylko znajomości literatury przedmiotu ale również posiadania umiejętności systematyzowania poruszanych kwestii.

Oceniając strukturę pracy zauważyć należy, że część teoretyczna (168 stron), wprawdzie w niewielkim stopniu, dominuje nad częścią empiryczną (135 stron). Podejście jakościowe nie wymaga przywoływania zbyt wielu teorii, czy też narzucania teorii „wiodących”, bowiem te, w badaniach o charakterze fenomenologiczno-narracyjnych wyłaniają się samoistnie, na każdym etapie realizowanych eksploracji. Dla badacza jakościowego istotne są teorie ugruntowane w danych. Sugeruję, by w sposób znaczący zawęzić część teoretyczną, w sytuacji składania rozprawy do opublikowania. W badaniach jakościowych, rozważania teoretyczne powinny uwzględniać zasadę: *mniej znaczy więcej*.

Chociaż miejsce metafor w praktyce naukowej wciąż stanowi kwestię sporną (dla jednych ich wykorzystanie jest zbyt ryzykowne, a dla innych warte podjęcia ryzyka), doceniam ich obecność w niniejszej pracy, bowiem pragmatyczne możliwości wydają się być niekwestionowane. Nie zgadzam się z Doktorantką w kwestii nazwania metafory techniką badawczą. W literaturze przedmiotu (np. Steven Miller i Marcel Fredericks, 1988), metafora traktowana jest w badaniach jakościowych jako narzędzie służące gromadzeniu informacji, stanowiące źródło symbolicznych danych. Poprzez metaforyczny opis możemy zbierać informacje o zjawiskach, procesach i doświadczeniach będących nośnikami danych, które poprzez odkodowanie i analizę pozwalają badaczowi docierać do głębokich, często nieświadomych pokładów doświadczeń i interpretacji.

Od strony formalnej pracy, Autorka nie uniknęła popełnienia drobnych błędów językowych i redakcyjnych. Mankamentem jest brak w aneksie narzędzi badawczych oraz przykładowych transkrypcji wywiadów (przynajmniej jednej pary).

WNIOSKI KOŃCOWE

Reasumując pragnę podkreślić, że praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Autorka wykazała się nie tylko dobrym przyswojeniem zagadnień z zakresu objętego przedmiotem rozprawy, ale i pogłębioną wiedzą z zakresu pedagogiki i psychologii. Dowiodła umiejętności prowadzenia badań naukowych przez zaprojektowanie, przeprowadzenie, omówienie otrzymanych wyników badań i sformułowanie wynikających z nich wniosków i wskazówek do pracy z rodzicami. Autorka w pełni zrealizowała przyjęte cele badań. Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Symy Marty Al Azab-Malinowskiej, pt. *Językowe obrazy rodziny w narracjach rodziców. Studium dynamiki znaczeń*, napisanej pod kierunkiem dr hab. Kingi Kuszak, stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje wiedzę teoretyczną Autorki w dziedzinie nauk społecznych w zakresie pedagogiki. Praca ta spełnia więc warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki Dz. U. 2003, Nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami w związku z przepisami ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające Ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669 z późn. zm.) oraz na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1668 z późn. zm.).

Wnioskuje o dopuszczenie mgr Symy Marty Al Azab-Malinowskiej do następnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

Ponadto, biorąc pod uwagę oryginalność i wysoki poziom naukowy pracy doktorskiej, wnioskuje o jej nagrodzenie.

